

تحلیل برجسته‌سازی مسائل اجتماعی در سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی استان تهران

مقدمه: سازمان‌های مردم‌نهاد در جهان امروزی تبدیل به عناصر مهم و اثرگذاری شده‌اند. سمن‌های حمایتی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین انواع تشکل‌های غیردولتی که تعدادشان در ایران نیز گسترش یافته است، با تمرکز بر محله‌های حاشیه‌ای، به دنبال بهبود وضعیت زندگی محرومان و گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه هستند. مقاله حاضر با هدف شناخت مهم‌ترین انواع مسائل اجتماعی مرتبط با گروه‌های آسیب‌پذیر که توسط سمن‌های حمایتی برجسته می‌شود و نیز شیوه‌های بر ساخت آنها نگاشته شده است.

روش: این تحقیق با استفاده از روش کیفی نظریه‌مبنایی و با تکنیک‌های مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و مشاهده به بررسی وضعیت سازمان غیردولتی فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی در استان تهران در سال ۱۳۹۶ پرداخته است. مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها (۲۳ مصاحبه و ۲۴ مشاهده) از طریق نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده و با رسیدن به اشباع نظری و کسب تنوع کافی، نمونه‌گیری پایان یافت.

یافته‌ها: طبق یافته‌های پژوهش، «کار کودکان»، «بهره‌کشی و سوءاستفاده از کودکان» و «حاشیه‌نشینی» مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی مورد توجه سمن‌ها است. همچنین «کودکان کار و خیابان»، «کودکان ساکن مناطق آسیب‌خیز و فقیرنشین» و «کودکان محروم از تحصیل» اصلی‌ترین گروه‌های آسیب‌پذیر هستند که سمن‌ها به دنبال حل مشکلات آنها هستند. از جمله مهم‌ترین شیوه‌های بر ساخت مسائل اجتماعی در سمن‌های حمایتی نیز عبارت است از «ملموس‌سازی آسیب‌ها»، «رفع ابعاد خُرد آسیب»، «رفع ابعاد وخیم آسیب»، «طرح ابعاد جدید مسئله»، «ادعاسازی زیانی، نمایشی و رفتاری»، «پیوند مسائل با زندگی روزمره»، «ایجاد موج توجه به مسئله» و «نزدیکی عاطفی به گروه‌های آسیب‌پذیر».

بحث: سمن‌ها سعی دارند برخی مسائل و آسیب‌های اجتماعی را مشکلاتی نامطلوب و شایع جلوه دهند؛ به‌نوعی که در اعتقاد عمومی قابل حل باشد و بتوان برای آن اقدامات مؤثری انجام داد. این عمل در واقع بر ساخت و برجسته‌سازی مسائل اجتماعی از سوی سمن‌ها است. سمن‌ها به‌عنوان گروه‌های فعال اجتماعی به دنبال مداخله در آسیب‌های اجتماعی هستند و آنچه بدان توجه می‌کنند، بازتابی از مسائل و معضلات اجتماعی مهم جامعه است.

۱. **بهنام لطفی**
دکتر علوم اجتماعی، دانشکده
علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه
مازندران، مازندران، ایران،
(نویسنده مسئول)
<blotfi66@gmail.com>

۲. **نادر رازقی**
دکتر علوم اجتماعی، دانشکده
علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه
مازندران، مازندران، ایران،

واژه‌های کلیدی:

برجسته‌سازی، بر ساخت‌گرایی
اجتماعی، سازمان‌های غیردولتی،
گروه‌های آسیب‌پذیر، مسائل
اجتماعی

تاریخ دریافت: ۹۷/۳/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۸/۷/۷

Analysis of Technics and Types of Vulnerable Groups Problems Construction by Tehran Province NGOs

▶ 1- Behnam Lotfi Khachaki

Ph.D. in Social Sciences, Humanities and Social Sciences Faculty, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran, (corresponding author) <blotfi66@gmail.com>

▶ 2- Nader Razeghi

Ph.D. in Social Sciences, Humanities and Social Sciences Faculty, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran

Keywords:

Vulnerable groups, Highlighting, Social constructionism, Non-governmental organizations, Social problems.

Received: 2018-5-31

Accepted: 2019-9-29

Abstract

Introduction: The major aim of the current study is to answer the following research questions: “what are the main social problems constructed by NGOs and with which technics do they construct the social problems?”

Method: In this qualitative study data gathering technics are observation and semi-structured profound interview including 23 interviews with NGOs members and observation of 34 social problems- oriented NGOs in Tehran province.

Findings: According to research findings, “child labor”, “exploitation and abuse of children”, and “marginalization” are the most important social problems in NGOs. Also “street children”, “children living in impoverished areas”, and “children deprived of education” are the main vulnerable groups that NGOs focused on and sought to solve their problems. Some technics used for social problems construction are “tangible damage”, “solving micro dimensions of problems”, “solving critical dimensions of problems”, “priority of new dimensions of problems”, “linguistic, dramatic, and behavioral clam making”, “linking problems to personal and everyday life”, “wave attention to the issue”, and “emotional proximity to vulnerable populations”. NGOs try to show some social problems to society and addressing them as general, harmful, and solvable issues.

Discussion: This act in fact can be referred to as construction and highlighting social problems by NGOs. Non-governmental organizations as active social groups can intervene in social problems and what they are supposed to do, and this can be regarded as a reflection of the most important social problems and issues of society.

Extended Abstract

Introduction: Non-governmental organizations (NGO) are considered an inseparable part of today's social life and an important basis of social capital. An NGO is a non-profit, citizen-based group that functions independently of government. NGOs, sometimes called civil societies, are organized at community, national, and international levels to serve specific social or political purposes, and they are cooperative rather than commercial in nature. While the term "NGO" has various interpretations, it is generally accepted to include private organizations that operate without government control and that are non-profit and non-criminal. Other definitions further clarify NGOs as associations that are non-religious and non-military. Some NGOs rely primarily on volunteers, while others support paid staff. Supporting NGOs as one of the most important kinds of NGOs tries to improve vulnerable groups situation. The major aim of the current study is to answer the following research questions: "what are the main social problems constructed by NGOs and with which technics do they construct the social problems?"

Method: The main research method used in the study is grounded theory. Grounded theory is an inductive methodology. It is a general method and systematic generation of theory from systematic research. It includes a set of rigorous research procedures leading to the emergence of conceptual categories. In these qualitative method technics for data gathering observation and semi-structured profound interview were used; 23 interviews included NGOs members and observation of comprised 34 social problems-oriented NGOs in Tehran province.

Findings: According to research findings, "child labor", "exploitation and abuse of children", "marginalization", "deprivation of children from education", "addiction", and "violence against children" are the most important social problems in NGOs. Also "street children", "children living in impoverished areas", "children deprived of education" and "unprotected children" are the main vulnerable groups on which NGOs focused on and sought to solve their problems.

The findings of the study showed that NGOs have some strategies such as "priority of critical, new, and micro dimensions of problems", "collective and collaborative cooperation", "multi-modal cost financing", "identification between audience and the vulnerable", "self-help and local participation", "linking problems to personal

and everyday life”, “procedural empowerment”, and “matching aids” for social problems construction.

Based on the analytical findings main pillars named “construction and familiarization of social problem”, have presented with separate grounded models. This grounded models were formed by a combination of several main categories and final categories were extracted around central phenomena (social problems construction). According to this model, some causal conditions are: “neglect of social harms”, “isolation of the vulnerable” and “harmful substrate”. There are also some contextual conditions in which phenomenon strategies were expanded; for example, “The proximity of dilemmas to personal life” and “experience of conflict in social harm”. But some intervening conditions affecting strategies include “emotional proximity to vulnerable populations”, “religious beliefs” and “universal and ethical beliefs”.

Meanwhile NGOs have some Interaction strategies, such as “continuity of damage”, “continuity of benefit”, “momenta approach”, “tangible damage”, “replacement of action”, “completion of action”, “ratio of action to ethics”, “ratio of action to rituals”, “ratio of action to individuals”, “linguistic clam making”, “dramatic clam making”, “behavioral clam making”, “priority of critical dimensions of problems”, “priority of new dimensions of problems”, and “priority of micro dimensions of problems”.

This Process has several consequences and some results of using strategies such as “convincing of audience”, “linking problems to personal and everyday life”, “re-integrating the vulnerable groups”, “audience identification with issues”, “wave attention to the issue”, and “famous people’s attention to the issue”. Optimized models named “creating institutional popular networks” (strong, targeted, and long-term network between NGOs) and “local spontaneous networks” (attention to problems in neighborhood level with people’s participation) were also suggested.

Discussion: Providing support for NGOs tries to transfer the voice of vulnerable groups to society and have proper identifying and prioritizing social needs to move them to policy level. NGOs can have the role of public prosecutors in addressing social problems as general and tangible issues.

NGOs also use various ways to build social issues that make them important. According to the constructivist approach, as the main theoretical basis for the research, the social problem is not a structural problem that is almost unsolved or requires substantial and costly transformations. It is also a problem that can be solved in the general conviction and for which effective action is also in progress. In this view, social issues will be resolved with the intervention of individuals and groups of people. From this perspective, the problems that the NGOs are trying to eliminate or reduce are clearly considered a social issue. In fact, NGOs are the same groups that try to build a social issue.

In terms of constructivism, the objective existence of harmful conditions does not in itself create a social issue. Only because the disease takes the lives of people in the community, it does not necessarily mean that it has created a social issue among people; if the people of this community do not conceive this disease as a problem, according to the approach of the socialization of that disease to the people of society, this is not a social issue. In fact, in the eyes of the constructivists, the present condition does not need to have an external existence to become a social issue. Of course, NGOs focus on issues that exist in the community, but their importance and public attention to these issues depend to a large extent on how social issues are raised in the NGOs. Non-governmental organizations can have the role of public prosecutors in addressing social problems as general and tangible issues.

Ethical Considerations

Authors' contributions:

All authors contributed in designing, running, and writing all parts of the research.

Funding:

In the present study, did not have any sponsors.

Conflicts of interest:

This article does not conflict with other articles of authors.

Acknowledgments:

In this article, all rights relating to references are cited and resources are carefully Listed.

مقدمه

سازمان‌های غیردولتی^۱ یا سمن‌ها (سازمان‌های مردم‌نهاد) در رایج‌ترین تعریف به سازمان‌های خصوصی اشاره دارد که برای رفع گرفتاری‌ها و آلام مردم، ارتقاء سطح زندگی و رفع فقر، حفظ محیط‌زیست، فراهم آوردن خدمات اساسی اجتماعی و توسعه ارتباطات ایجاد می‌شوند (بانک جهانی^۲، ۲۰۱۶). سازمان‌های غیردولتی گروه‌های داوطلبانه فردی یا سازمانی عمدتاً غیرانتفاعی هستند که معمولاً وابسته به هیچ دولتی نبوده و در سطح محلی، ملی یا بین‌المللی برای خدمت‌رسانی و یا سیاست‌گذاری عمومی شکل گرفته‌اند (کارنز^۳، ۲۰۱۶).

علت اصلی تشکیل سمن‌ها در نیازهای گروه‌های مختلف مردم نهفته است. در نبود تشکلهای مردمی، کانونی برای سازماندهی و هدایت مشارکت مردمی وجود ندارد. در چنین زمینه‌ای فرهنگ فردگرایی به جای فعالیت‌های جمعی در زندگی مردم نهادینه شده و سازمان‌های دولتی از رویکرد «بالا به پایین» در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری پیروی می‌کنند؛ زیرا زمینه برای گسترش نهادهای مردمی و مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری فراهم نشده و در نتیجه مرجعی از سوی مردم برای نظارت و افشای عملکرد سازمان‌های دولتی وجود ندارد. از این رو در برنامه‌ها به دیدگاه‌ها و نیازهای واقعی مردم توجه نمی‌شود. سمن‌ها در چنین خلأ مشارکتی شکل می‌گیرند (سعیدی، ۲۰۰۳).

اسناد بانک جهانی نشان می‌دهد سازمانهای غیردولتی در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه از نیمه دهه ۱۹۷۰ به بعد رشدی انفجاری را تجربه کردند. گزارش تهیه شده توسط سازمان ملل در سال ۱۹۹۵ در خصوص حکومت جهانی نشان می‌داد که در آن زمان قریب به ۲۹۰۰۰ سازمان مردم‌نهاد بین‌المللی وجود داشته‌است. در اوایل قرن ۲۱ نیز تعداد

1. NGO: Non Governmental Organization

2 worldbank

3. Karns

تقریبی سمن‌های داخلی فقط در کشورهای در حال توسعه حدود ۳۰۰۰۰ برآورد شد (شاه، ۲۰۰۵). همچنین آمارهای جهانی از رشد فزاینده این سازمان‌ها در نقاط مختلف دنیا خبر می‌دهد؛ به طوری که تعداد سازمان‌های غیردولتی در هند ۲ میلیون (پیام هندوستان^۲، ۲۰۱۱؛ شوکلا^۳، ۲۰۱۰)، در ایالات متحده ۱/۵ میلیون (دپارتمان ایالات متحده^۴، ۲۰۱۳) و در روسیه ۲۷۷ هزار (رودریگز^۵، ۲۰۰۸) تخمین زده شده است.

تحقیقات انجام‌شده در ایران نشان می‌دهد که تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد به شکل محسوسی در حال گسترش هستند و رشد تصاعدی این سازمان‌ها در چند دهه اخیر چشمگیر بوده است (مولائی، ۲۰۱۴؛ تویسرکانی، ۲۰۱۲). از مجموع سمن‌های ثبت‌شده بعد از انقلاب، ۸ درصد تا اواخر دهه شصت، بیش از ۳۲ درصد تا نیمه دهه هفتاد و حدود ۵۱ درصد در پنج سال انتهایی دهه هفتاد تأسیس شده‌اند (سعیدی، ۲۰۰۳). آمارگیری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۴ تعداد سمن‌های فعال در کشور را حدود ۷۰۰۰ مورد اعلام کرده است (صدر، ۲۰۰۶). اطلاعات جدیدتر نیز سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مختلف فرهنگی-اجتماعی را بالغ بر ۱۷ هزار مورد نشان داده است (امینی، ۲۰۱۴). همچنین طبق آمارهای وزارت کشور تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد در شش سال اخیر همواره رو به فزونی بوده است (وزارت کشور، ۲۰۱۷).

در ایران نیز همچون بسیاری از کشورهای دنیا حوزه فعالیت سمن‌ها گوناگون و متنوع است که یکی از مهم‌ترین این حوزه‌ها آسیب‌های اجتماعی است. سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی که می‌توان از آنها با نام سمن‌های حمایتی نیز یاد کرد، افراد زیادی همچون کارتن‌خواب‌ها، کودکان بدسرپرست یا بی‌سرپرست، معتادان، افراد محروم از تحصیل، مستمندان، کودکان کار و خیابان، معلولان جسمی و ذهنی، زنان سرپرست خانوار

1. Shah

2. indian express

3. Shukla

4. U.S Department of state

5. Rodriguez

و ... را مورد توجه قرار می‌دهند. این سمن‌ها با تمرکز بر محله‌های حاشیه‌ای، به دنبال بهبود وضعیت زندگی محرومین و آسیب‌دیدگان جامعه بوده و به گروه‌های آسیب‌پذیر و مسائل و آسیب‌های اجتماعی مرتبط با آنها توجه دارند.

آنچه سمن‌ها بدان توجه می‌کنند، بازتابی از مسائل و معضلات اجتماعی مهم جامعه است. از این جهت اینکه سمن‌ها به‌عنوان گروه‌های فعال اجتماعی برای مداخله در آسیب‌های اجتماعی، چه مسائل و معضلاتی را برجسته می‌سازند و چگونه و با چه شیوه‌های به بساختن و مهم جلوه دادن مسائل اجتماعی می‌پردازند، اهمیت می‌یابد.

همچنین از آنجاکه تحقیقات مختلف نشان می‌دهد سمن‌ها نقش و اهمیت ویژه‌ای در جهان کنونی و به‌طور خاص در کشور ایران دارند، در نتیجه مطالعه شیوه‌های بساختن مسائل اجتماعی در آنها مهم است. از جمله این نقش‌ها باید به سهیم شدن در توسعه ملی با تلاش برای رفع مشکلات گروه‌های آسیب‌پذیر^۱ (کلارک^۲، ۱۹۹۷) توان ویژه کاهش فقر و توانمندسازی گروه‌های حاشیه‌ای و محروم (فارینگتون^۳، ۱۹۹۳)، شناسایی، طبقه‌بندی و اولویت‌گذاری مشکلات و نیازمندیهای اجتماعی نیازها و تقاضاهای اجتماعی (مرکز پژوهشهای مجلس، ۲۰۱۳)، کاهش بار تصدی‌گری دولت در حوزه مسائل اجتماعی (مقیمی، ۲۰۰۳)، داشتن ظرفیت لازم برای پیشبرد مشارکت‌های مردمی و ابتکارات خودیاری محلی (موسوی، ۲۰۱۲)، ایجاد مراکز کانونی برای جذب، سازماندهی و هدایت مردمی و استمرار آن (سعیدی، ۲۰۰۳)، نوآوری متناسب با نیازها و شرایط محلی و تطبیق خود با آن (لوئیس^۴، ۲۰۰۱) و تلاش برای پاسخگو کردن دولت‌ها (ونروی^۵، ۲۰۰۷) اشاره کرد.

سمن‌های حمایتی که بر پایه ارزش بنیادین ایثار و خدمت‌رسانی به سایر انسان‌ها و اصل عدم انتفاع شکل گرفته‌اند، با نگاه عملی به مسائل اجتماعی سعی دارند قدمی کاربردی در

1. vulnerable
4. Lewis

2. Clark
5. Venroy

3. Farington

حوزه رفع مسائل اجتماعی بردارند. این سمن‌ها با نزدیک شدن به گروه‌های آسیب‌پذیری که در معرض مسائلی چون فقر، اعتیاد، کار در سنین پایین، داشتن سرپرستان فاقد کفایت، محرومیت از تحصیل و... هستند، سعی می‌کنند با جلب نظر مردم و سازمان‌ها و نهادهای دیگر، گامی در راستای بهبود وضعیت گروه‌های مذکور بردارند. این تلاش در واقع چیزی است که باید آن را بر ساخته کردن گروه‌های آسیب‌پذیر و به بیان دیگر برجسته کردن مشکلات این گروه‌ها دانست.

علی‌الاصول و طبق نظر محققان، این گروه‌های اجتماعی پرچم‌دار مقابله بی‌عدالتی‌های اجتماعی و محرومیت هستند و باید نقش مهمی در برجسته ساختن مسائل اجتماعی و مهم جلوه دادن آنها در نزد افکار عمومی و نهادهای رسمی داشته باشند. حال پژوهش حاضر در پی شناخت شیوه‌ها و طرق بر ساخته شدن گروه‌های آسیب‌پذیر در تشکل‌های غیردولتی است. از سوی دیگر ضرورت انجام تحقیق از این جهت است که با بر ساخت مسائل مرتبط با گروه‌های آسیب‌پذیر از طرف سمن‌ها، با توجه به توان مشارکتی این گروه‌ها، امکان توجه بخش وسیعی از مردم برای بسیج شدن و پرداختن به مشکلات این قشرها فراهم می‌شود (موسوی، ۲۰۱۳). در واقع سازمان‌های مردم‌نهاد بستر مناسبی هستند که می‌توانند با بر ساخت درست مسائل اجتماعی، مشارکت مردمی را ساماندهی کرده و معطوف و متمرکز به هدف خاصی کنند. به‌ویژه اینکه در قوانین برنامه توسعه کشور همواره بر ارتقاء مشارکت سمن‌ها در جهت فقرزدایی، اعمال حمایت‌های اجتماعی، پیشگیری و مبارزه با اعتیاد و ... تأکید شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۲۰۱۳). حتی در لایحه پیشنهادی برنامه ششم توسعه (۱۳۹۴) نیز در بند سوم تبصره ۴۰ تأکید شده که به منظور کاهش آسیب‌های اجتماعی از جمله اعتیاد، طلاق، حاشیه‌نشینی، تخلفات و خشونت‌های اجتماعی، باید بستر لازم برای جلب مشارکت عمومی و بسیج آحاد مردم از طریق ایجاد و تقویت تشکل‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد فراهم شود.

چارچوب مفهومی

عبارت «سازمانهای غیردولتی» با تأسیس سازمان ملل متحد، در سال ۱۹۴۵ به وجود آمد (گلشن‌پژوه، ۲۰۰۷) و ضرورت کار با آن و انجام امور از طریق آنها با تأسیس بخش اطلاعات عمومی^۱ سازمان ملل در سال ۱۹۴۶ آغاز شد. ظهور سمن‌ها از یک سو واکنشی به شرایط و عوامل اجتماعی و اقتصادی آن دوران - ظهور گفتمان توسعه و ناتوانی دولتها در پاسخ به نیازهای توسعه‌های جوامع - و از سوی دیگر محصول فعال‌گرایی نیروهای سیاسی - تحولات در سیاست و ساختارهای نهادی دولتها و سازمانهای بیندولتی - بوده است (موسوی، ۲۰۱۳). گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد در کشورهای صنعتی و غیرصنعتی شتاب گرفته و آمار و اطلاعات نیز این امر را تأیید می‌کنند. موضوعی که این سازمان‌ها را به بازیگران مهمی در زمینه رفاه اجتماعی و بازار کار در سطوح ملی تبدیل کرده است (هلم و ادواردز، ۱۹۹۷).

تلاش سمن‌های حمایتی - که با تمرکز بر محله‌های حاشیه‌ای، تلاش دارند برای بهبود وضعیت زندگی گروه‌های آسیب‌پذیر، کاری انجام دهند - به‌عنوان گروه‌های فعال اجتماعی برای برجسته ساختن و مداخله در آسیب‌های اجتماعی، باعث توجه جامعه به مسائل اجتماعی گوناگون می‌شود، می‌توان گفت آنها در حال برساخت گروه‌های آسیب‌پذیر و مشکلات آنها هستند. از این جهت مبنای مفهومی تحقیق حاضر رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی انتخاب شده است.

به لحاظ تاریخی انتشار کارهای جامعه‌شناسان کلاسیک یعنی مارکس، دورکیم و مانهایم از یک سو و جامعه‌شناسان و فیلسوفان علم همچون مرتون و بعدها کوهن و فایرابند از سوی دیگر، پایه‌های رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی را بنا نهاد. پل بوگوسین معتقد

1. Public information
2. Hulme and Edwards

است ایده اصلی در گفتن اینکه چیزی بر ساخته است، تأکید بر این نکته است که بخشی از آن چیز یا کل آن به برخی جنبه‌های رویدادهای اجتماعی وابسته است (بوگوسین، ۲۰۰۳؛ به نقل از چاپرک، ۲۰۰۹) بر ساخت‌گرایی اجتماعی از تأثیرات گوناگون شماری از نویسندگان آمریکایی، بریتانیایی و قاره‌ای پدید آمده که عقایدشان خود ریشه در تحولات فلسفی دوپست تا سیصد سال اخیر دارد (بر، ۲۰۱۶).

بر ساخت‌گرایی رویکردی است که ریشه در علوم اجتماعی دارد و نگاهی بر ساخت‌گرایانه به جهان اجتماعی دارد. بدین معنی که تمامی دانش و پدیده‌های انسانی را اموری بر ساخته می‌داند که این برساختگی نیز به گونه‌ای اجتماعی و در جریان کنش متقابل بین‌الذهنی است (داوری و سلیمی، ۲۰۰۷). سازه‌انگاران بر ابعاد مادی و غیرمادی حیات اجتماعی تأکید دارند. امانوئل آدلر به‌خوبی این دو وجه را در تعریف خود از برساخت‌گرایی جمع کرده است. او برساخت‌گرایی را دیدگاهی می‌داند که نشان می‌دهد «چگونگی شکل دادن جهان مادی به کنش انسانی و شکل گرفتن جهان مادی توسط کنش و تعامل انسانی وابسته به تفاسیر پویای هنجاری و معرفت‌شناختی جهان مادی است. این به معنای نقش جهان مادی در برساختن جهان اجتماعی افراد است» (وندت، ۲۰۰۴).

رسیدن به تعریف واحدی از برساخت‌گرایی اجتماعی عملاً ممکن نیست. اما با کمی تسامح می‌توان گفت این رویکرد پیش‌فرض‌هایی چون موضع‌گیری انتقادی در برابر دانش بدیهی تلقی شده، منش خاص تاریخی و فرهنگی، اهمیت فرایندهای اجتماعی در حفظ و استمرار دانش و ملازمت دانش با کنش اجتماعی را می‌پذیرد (بر، ۲۰۱۶). شاید بهتر باشد همان‌گونه که یان هکینگ^۴ به پیروی از ویتگنشتاین متأخر می‌گوید، به دنبال این باشیم که بفهمیم این مفهوم در گفت‌وگو میان جامعه‌شناختی، چگونه به کار می‌رود و به چه چیزهایی

1. Boghossian
3. Wendt

2. Bar
4. Ian Hacking

دلالت می‌کند (چاپرک، ۲۰۰۹). برساخت‌گرایی اجتماعی را می‌توان نسخه جامعه‌شناختی‌تر و متمرکزتر پارادایم «معانی فرهنگی» در نظر گرفت (قاضی طباطبایی و همکاران، ۲۰۰۷). برساخت‌گرایی اجتماعی دیدگاهی نیرومند است که شناخت را به وجود آمده از کنش متقابل و تفسیر انسانی می‌داند. برساخت‌گرایان اجتماعی معتقدند نه عمومی و ثابت و نه خنثی، بلکه همواره در واکنش به وقایع اجتماعی همواره در حال تغییر است (فاضلی و فیضی، ۲۰۱۲). یکی از اولین آثار مهم در حوزه برساخت‌گرایی کتابی تحت‌عنوان «ساخت اجتماعی واقعیت» نوشته برگر و لاکمن است. از دید برگر و لاکمن جامعه دارای موجودیت عینی است، به همان معنایی که دورکیم می‌گوید حقایق اجتماعی را به منزله اشیاء تلقی کنید. اما این موجودیت عینی در اثر فعالیتی که مبین معنای ذهنی است شکل می‌گیرد. برگر و لاکمن عینی شدن واقعیت برای نسل بعد که به عبارتی شریک شدن در دنیای ذهنی دیگران است را از طریق مفهوم جامعه‌پذیری اولیه و ثانویه توضیح می‌دهند (برگر و لاکمن، ۱۹۹۶).

تأکید اصلی رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی بر فهم و کشف معنا در فرایند اجتماعی و به رسمیت شناخته شدن درک‌ها و معانی، کنش‌ها، سنن، فرهنگ‌ها، رفتارها و نگرش‌های گوناگون و گاهی متضاد است؛ بنابراین در این دیدگاه امر مطلوب و ایده‌آل مدنظر نیست. رویکرد برساخت‌گرایی به‌مثابه یک روش، پژوهشگران را به اتخاذ رویکرد بی‌طرفانه و غیرجانبدارانه نسبت به وقایع، نظرات و کنش‌ها ترغیب می‌کند و موجبات افزایش تساهل فکری و عملی و نیز اتخاذ نگاه انتقادی به امور بدیهی را در محقق فراهم می‌سازد (نقیب‌زاده و خشک‌جان، ۲۰۱۳).

به لحاظ تاریخی در توسعه جامعه‌شناسی به‌ویژه در آمریکا سنت‌های متنوعی وجود داشته است که در شش مرحله دسته‌بندی شده‌اند. در مرحله ششم یعنی «برتری رویکرد برساخت‌گرایی» که از سال ۱۹۸۵ تا کنون ادامه دارد، تنوع و چندگانگی رویکردها و فراوانی

نمادها، زبان‌ها، دانش و گروه‌های معترض و حاشیه‌ای باعث محبوبیت رویکرد برساخت‌گرا در فهم زندگی اجتماعی شد. در این دوره اینکه گروه‌های خاص مردم چگونه به ساخت معانی رویدادها و وضعیت‌ها می‌پردازند به سؤال اصلی در رشته‌های مختلف از جمله جامعه‌شناسی تبدیل شد (رابینگتن و واینبرگ، ۲۰۰۷). با توجه به اینکه پژوهش حاضر قصد بررسی سازمان‌های مردم‌نهادی را دارد که با گروه‌های آسیب‌پذیری که عمدتاً جزء گروه‌های حاشیه‌ای تلقی می‌شوند سر و کار دارد، رویکرد برساخت‌گرایی در پیش‌برد تحقیق نقش اساسی دارد.

در دیدگاه برساخت‌گرایی اجتماعی نظر بر این است که مسئله اجتماعی مستقل از ذهن ما عینیت ندارد، بلکه از سوی ما ساخته می‌شود. در این دیدگاه علت مسئله اجتماعی نیز ارزش‌ها، ساختارها و نظام روابط سیاسی-اجتماعی حاکم بر جامعه نیست، بلکه اشتراک ذهنی میان عاملان اجتماعی و یا مدعیان یک مسئله و مخاطبان آنها در تعیین مسئله و مواجهه جدی با آن است. بنابراین نقش عاملان در این دیدگاه اصلی است و تبعاً طرح مسئله صرفاً جنبه شناختی یا توجیهی ندارد، بلکه مسئله از این رو مطرح می‌شود که حل شود. این مطلب را در تعریف مسئله اجتماعی از سوی این دیدگاه به‌خوبی می‌توان دریافت (لوزیک، ۲۰۰۹). این دیدگاه برخلاف سایر رویکردهای مختلف در تبیین مسائل اجتماعی است که بسیاری از آنها مسئله اجتماعی را بنیادی، عینی و واقعی دیده و آن را به پدیده‌هایی پیوند می‌زنند که تا حدودی در زمره پایه‌های نظم اجتماعی موجود هستند. بنابراین چنین دیدگاه‌هایی هزینه‌های مواجهه با مسئله اجتماعی را آنقدر افزایش می‌دهند که تقریباً حل آن دور از دسترس کرده و با این نگاه حوزه مسئله اجتماعی صرفاً شناختی و نه مداخله‌ای ارزیابی می‌شود (معیدفر، ۲۰۱۰). اما برساخت‌گرایان مدعی‌اند که تعریف مسائل اجتماعی در چارچوب شرایط عینی

1. Rubington and Weinberg

2. Loseke

جامعه دو عیب اساسی دارد: یکی اینکه این واقعیت را نادیده می‌گیرد که معرفی شرایط اجتماعی به‌عنوان مسئله اجتماعی مستلزم داوری ذهنی است و دیگر اینکه عین‌گرایی با انگ‌زنی به شرایطی به‌عنوان مسائل اجتماعی که وجه مشترک اندکی با یکدیگر دارند، نمی‌تواند بنیان نظریه‌های عمومی‌تر مسائل اجتماعی باشد (اسپکتور، ۱۹۹۷). در دیدگاه برساخت‌گرایی اجتماعی، مسئله اجتماعی چهار جزء اصلی دارد؛ یعنی وضعیت اظهارشده «مشکل‌ساز و آسیب‌زایی» است که «شایع» بوده و ذهن شمار مهمی از مردم را درگیر کند، «قابل‌حل» شناخته شده و نیاز به «اقدام جهت تغییر» وضعیت نیز با آن همراه باشد و مردم خواستار اصلاح آن بوده یا خود برای اصلاحش تلاش کنند (معدفر، ۲۰۱۰). با این نگاه مشکلات گروه‌های آسیب‌پذیر که از سوی سمن‌ها برجسته می‌شود را باید مسئله اجتماعی تلقی کرد.

با این تعریف مشخص می‌شود که مسئله اجتماعی معضلی ریشه‌دار نیست که تقریباً به دلیل عمق و تداوم طولانی مدت، کم‌کم بخشی از واقعیت زندگی مردم شده و افراد به آن عادت کرده باشند؛ چیزی که در دیدگاه‌های قبلی وجود داشت. مسئله اجتماعی یک مشکل ساختاری نیست که تقریباً لاینحل بوده و یا حل آن مستلزم دگرگونی‌های اساسی و بسیار هزینه‌بر باشد. بلکه مشکلی است که در اعتقاد عمومی قابل‌حل بوده و برای آن اقدام مؤثر نیز در حال انجام است. در این دیدگاه مسئله اجتماعی با مداخله افراد و گروه‌هایی از مردم حل خواهد شد (معدفر، ۲۰۱۰). از این زاویه معضلات و مسائلی که سمن‌ها در تلاش برای برجسته ساختن، برساخت، مهم جلوه دادن و از میان برداشتن و یا کاهش آن هستند، به‌وضوح یک مسئله اجتماعی تلقی خواهد شد. درواقع سمن‌ها همان گروه‌هایی هستند که سعی دارند یک مسئله اجتماعی را برساخت کنند.

روش

در تحقیق حاضر از روش‌شناسی پژوهش کیفی از نوع نظریه‌مبنایی استفاده شده است. با توجه به ماهیت موضوع، تکنیک محوری و اصلی برای گردآوری داده‌ها مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساخت‌یافته و باز بوده است. علاوه بر این، مشاهده‌های مشارکتی و مستقیم پژوهشگر در میدان پژوهش و بررسی وضعیت سازمان مردم‌نهاد نیز مورد استفاده قرار گرفته است.

در این تحقیق با ۲۳ نفر از فعالان سازمان‌های غیردولتی فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی در استان تهران در سال ۱۳۹۶ مصاحبه شد. همچنین وضعیت ۳۴ مورد این سازمان‌ها مورد مشاهده و مطالعه قرار گرفته است. این تعداد از طریق نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده و با رسیدن به اشباع نظری و کسب تنوع کافی، نمونه‌گیری پایان یافت. شایان‌ذکر است محققین با استفاده از فهرست محورهای مصاحبه و نیز طراحی مشاهده‌نامه سعی کرده‌اند جمع‌آوری داده‌ها به صورت نظام‌مند صورت پذیرد.

در این پژوهش مصاحبه با فعالان سازمان‌های مردم‌نهاد مرتبط با حوزه آسیب‌های اجتماعی و نیز مشاهده سمن‌ها، بر اساس دو محور زیر صورت گرفته است:

- مهم‌ترین آسیب‌ها و مسائل اجتماعی که سمن‌های حمایتی برجسته و بر ساخت می‌شود کدامند؟
- سمن‌های حمایتی از چه شیوه‌هایی برای برجسته ساختن و بر ساخت آسیب‌ها و مسائل اجتماعی استفاده می‌کنند؟

شایان ذکر است که در پژوهش‌هایی که با استفاده از روش تحقیق کیفی انجام میشوند تعداد دقیق افراد نمونه از قبل مشخص نیست، بلکه نمونه‌گیری در میدان تحقیق انجام می‌گیرد (ایمان، ۲۰۱۳). در این پژوهش متناسب با استراتژی تحقیق، نمونه‌گیری به شیوه نمونه‌گیری نظری^۱ و هدفمند بوده است که پس از انجام این تعداد مصاحبه و مشاهده، اشباع نظری^۲ حاصل شده است.

1. theoretical sampling
2. theoretical saturation

تحلیل داده‌ها به صورت فرایندی منظم و درعین حال مداوم از مقایسه داده‌ها^۱ صورت پذیرفت. فن اصلی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در این روش کدگذاری^۲ بوده است که طی فرایندی در سه سطح کدگذاری باز^۳، کدگذاری محوری^۴ و کدگذاری انتخابی^۵ انجام پذیرفت. در مرحله کدگذاری باز شناسایی، نام‌گذاری، توصیف و طبقه‌بندی داده‌ها صورت گرفت و در مرحله کدگذاری محوری مفاهیم و مقوله‌هایی که در مرحله کدگذاری باز شناسایی شده‌اند، در تجزیه و ترکیبی جدید به یکدیگر مرتبط شدند. نهایتاً در کدگذاری انتخابی محققان تلاش کرده‌اند تا بتوانند از دل داده‌ها مدل تحلیلی را برای عوامل تأثیرگذار بر بقا و پایداری سمن‌های فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی ارائه نمایند.

در مطالعه حاضر برای دستیابی به اعتبار^۶ جنبه‌های مختلفی مدنظر قرار گرفت. تعدادی از متخصصان این حوزه به‌عنوان بازرس خارجی^۷ در تمامی مراحل پژوهش بر روند اجرای تحقیق نظارت داشته‌اند. همچنین در مسیر تحقیق با هم‌تایان^۸ علمی و مشاوران تبادل نظر شده است. از روش‌های دیگر اعتبارسنجی در روش کیفی اعتبار از طریق اعضاست. در این روش اعضا، توصیف محقق را انعکاس دنیای اجتماعی خود می‌دانند (ایمان، ۲۰۱۳). در این تحقیق نیز نتایج تحقیق به مصاحبه‌شوندگان برگردانده شد و سپس نظرات آنها با یافته‌ها مطابقت داده شد است. علاوه بر این برای افزایش اعتبار تحقیق سعی شده است تا داده‌ها، روش‌ها و تصمیمات محقق در حال اجرای طرح به گونه‌ای ثبت و مستندسازی شد که به سایر پژوهشگران، قدرت درک تصمیم‌های محقق، تکرار فرایند تحقیق و امکان ارزشیابی مطالعه را بدهد. پیاده کردن دقیق متن مصاحبه‌ها، ذخیره و نگهداری صوت مصاحبه‌ها (در صورت رضایت مصاحبه‌شونده)، تدوین مشاهده‌نامه و ... از جمله این موارد دیگری است که به اعتبار کار افزوده است. علاوه بر این، تحلیل موارد منفی^۹ (تدقیق در دیدگاه افرادی که نظراتی متفاوت با غالب مصاحبه‌شوندگان داشته‌اند) نیز باعث اصلاح برخی یافته‌ها شده است.

1. constant comparative data analysis	2. coding	3. open coding
4. axial coding	5. selective coding	6. truthworthiness
7. external audits	8. peer debriefing	9. negative case analysis

یافته‌ها

در این بخش گزاره‌های تحلیلی مستخرج از مجموعه مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها ذیل دو قسمت آمده است. پیش از ارائه یافته‌های اصلی، فهرست مصاحبه‌شوندگان در قالب جدول (۱) نمایش داده می‌شود.

جدول (۱) اسامی مصاحبه‌شوندگان براساس جنسیت، سن، تحصیلات و نوع فعالیت

ردیف	نام مستعار	جنسیت	سن	تحصیلات	نوع فعالیت
۱	ستاره	زن	۴۵	فوق لیسانس	مؤسس سمن
۲	زهرا	زن	۴۷	فوق لیسانس	مؤسس سمن
۳	علی	مرد	۳۴	فوق لیسانس	فعال سمن
۴	نرگس	زن	۳۸	لیسانس	مؤسس سمن
۵	حسین	مرد	۴۸	فوق لیسانس	فعال سمن
۶	منیژه	زن	۵۱	لیسانس	فعال سمن
۷	اصغر	مرد	۳۲	فوق دیپلم	مؤسس سمن
۸	صابر	مرد	۳۸	لیسانس	مؤسس سمن
۹	محمد	مرد	۲۹	فوق لیسانس	فعال سمن
۱۰	باقر	مرد	۳۷	فوق لیسانس	مؤسس سمن
۱۱	مائده	زن	۴۶	لیسانس	فعال سمن
۱۲	رضا	مرد	۴۱	لیسانس	مؤسس سمن
۱۳	سارا	زن	۶۳	دکتری	فعال سمن
۱۴	فاطمه	زن	۴۳	فوق لیسانس	فعال سمن
۱۵	ملیحه	زن	۵۵	فوق لیسانس	مؤسس سمن
۱۶	شیما	زن	۳۸	فوق لیسانس	فعال سمن
۱۷	محسن	مرد	۵۸	فوق لیسانس	مؤسس سمن
۱۸	یوسف	مرد	۲۹	دکتری	فعال سمن
۱۹	مهدی	مرد	۶۰	دکتری	فعال سمن

ردیف	نام مستعار	جنسیت	سن	تحصیلات	نوع فعالیت
۲۰	ژاله	زن	۴۸	فوق لیسانس	مؤسس سمن
۲۱	سمانه	زن	۳۳	لیسانس	فعال سمن
۲۲	سامان	مرد	۳۱	فوق لیسانس	فعال سمن
۲۳	نسترن	زن	۲۸	فوق لیسانس	فعال سمن

الف) مهم ترین آسیب‌ها و مسائل اجتماعی برجسته شده توسط سمن‌های حمایتی

در این قسمت تلاش می‌شود «برجسته‌سازی» مسائل و آسیب‌های اجتماعی مختلف توسط سمن‌ها مشخص شود. در واقع آنچه سمن‌ها بدان توجه می‌کنند، بازتابی از مسائل و معضلات اجتماعی مهم جامعه است. از این جهت موضوع فوق می‌تواند محل توجه و تأمل باشد. در این بخش سعی شده است «آسیب‌های اجتماعی مورد توجه» و «گروه‌های آسیب‌پذیر مورد توجه» در هر سمن از هم تفکیک شوند. هر چند این دو مفهوم در واقع به یک چیز اشاره دارند، اما تمایز آنها کمک بیشتری به تحلیل «حوزه موضوعی» مورد توجه سمن‌ها خواهد کرد. شایان ذکر است در اینجا مفاهیمی چون «مسائل اجتماعی» و «آسیب‌های اجتماعی» در معنای تخصصی آن به کار برده نشده است. بلکه دیدگاه فعالان سمن‌ها و نیز رویکرد کلی سازمان‌های مردم‌نهاد مورد بررسی در توجه به معضلات خاص مدنظر بوده است.

برای استخراج داده‌های مرتبط با این بخش در مصاحبه‌ها و نیز مشاهده‌نامه‌ها سؤالاتی با این مضمون که «مهم‌ترین آسیب‌ها و معضلات اجتماعی که سمن به آن توجه دارد، در طول فعالیتش با آن مواجه شده است و برای بهبود وضعیت آن تلاش کرده چیست» و «مهم‌ترین گروهی که به‌عنوان گروه‌های آسیب‌پذیر تحت حمایت سمن بوده کدام است» مدنظر بوده است. حاصل پاسخ به این سؤالات که بیانگر ذهنیت سمن‌ها نسبت به مسائل و آسیب‌های اجتماعی مهم جامعه است، در جدول (۲) به‌عنوان نمونه آمده است.

جدول (۲) برجسته‌سازی مسائل اجتماعی به لحاظ «معضلات اجتماعی» و «گروه‌های آسیب‌پذیر» مورد توجه در برخی سمن‌ها

نام سمن	آسیبها و معضلات اجتماعی	گروه‌های آسیب‌پذیر
انصارالرسول	فقر (پیامدهای فقر همچون اعتیاد، بازماندن از تحصیل و ...)	- ایتمام (فرزندان بدون والد) - زنان سرپرست خانوار
کودک پوشش	کار کودکان، محرومیت کودکان از تحصیل، فقر مادی، فقر آموزشی	- کودکان کار به‌ویژه افراد افغانستانی - کودکان محروم از تحصیل به‌ویژه افراد افغانستانی
حامی	عدم برخورداری از زیرساخت فرهنگی مثل مدرسه و کتابخانه، فقر آموزشی	- کودکان ساکن مناطق محروم و دورافتاده - کودکان محروم از تحصیل و امکانات آموزشی مناسب
خانه خورشید	اعتیاد زنان و تبعات آن برای فرزندان، ابتلاء زنان معتاد به بیماری‌های جسمی همچون ایدز و هپاتیت، بی‌خانمانی زنان معتاد	- زنان دارای اعتیاد - زنان در معرض آسیب اعتیاد - فرزندان زنان معتاد و آسیب‌پذیر
امام علی	فقر و گرسنگی، کارتن‌خوابی، ازدواج کودکان، حاشیه‌نشینی، اعتیاد، فرار دختران از منزل	- کودکان کار و خیابان - اعتیاد مردان، زنان و کودکان - کودکان و نوجوانان محکوم به قصاص - مادران سرپرست خانواده
حمایت از حقوق کودکان	محرومیت کودکان از تحصیل، تبعیض و خشونت علیه کودکان، بهره‌کشی و سوءاستفاده از کودکان، خلأ قوانین حمایت از کودکان	- کودکان محروم و بی‌سرپناه - کودکان قربانی بلایای طبیعی - کودکان مورد بهره‌کشی و سوءاستفاده - کودکان بی‌سرپرست و بد سرپرست

نام سمن	آسیبها و معضلات اجتماعی	گروه‌های آسیب‌پذیر
شبکه یاری کودکان کار	کار کودکان و اشکال بد آن، فقدان حمایت حقوقی از کودکان کار، نبود هم‌افزایی سمن‌های فعال این حوزه	- کودکان کار و خیابان
باور	فقدان پشتوانه اقتصادی و مهارتی در زنان سرپرست خانواده	- دختران، زنان و مادران سرپرست خانواده
پژوهش‌های آموزشی پویا	ضعف آموزشی کودکان و مربیان و معلمان آنها	- کودکان محروم از تحصیل
همیاران سلامت روان	پایین بودن سطح آگاهی فرهنگی، آموزشی و بهداشتی	- خانواده‌های محروم و دچار آسیب
خانه مهر کودک	ضعف آموزشی- مهارتی کودکان و خانواده‌ها در مناطق محروم و آسیب‌خیز	- کودکان بازمانده از تحصیل - خانواده‌های ساکن در مناطق آسیب‌خیز
مهر و ماه	فقدان توان شغلی- مهارتی و آموزشی زنان و فرزندانشان	- زنان ساکن مناطق محروم - کودکان مناطق آسیب‌خیز و فقیرنشین

در جدول (۲) مهم‌ترین معضلات اجتماعی و گروه‌های آسیب‌پذیر مورد توجه در برخی سمن‌ها به‌عنوان نمونه آمده است. برای ارائه خروجی نهایی حاصل از این جدول، تعداد موارد مشابه موجود در سمن‌های مختلف شمرده شده است. اعداد حاصل از این بخش برای مثال نشان می‌دهد که کار کودکان مهم‌ترین مسئله مورد توجه سمن‌ها با فراوانی ۲۰ مورد است. یعنی ۲۰ سمن از ۳۴ سمن مورد بررسی (۵۹ درصد آنها) این مسئله را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین معضلات اجتماعی تشخیص داده‌اند.

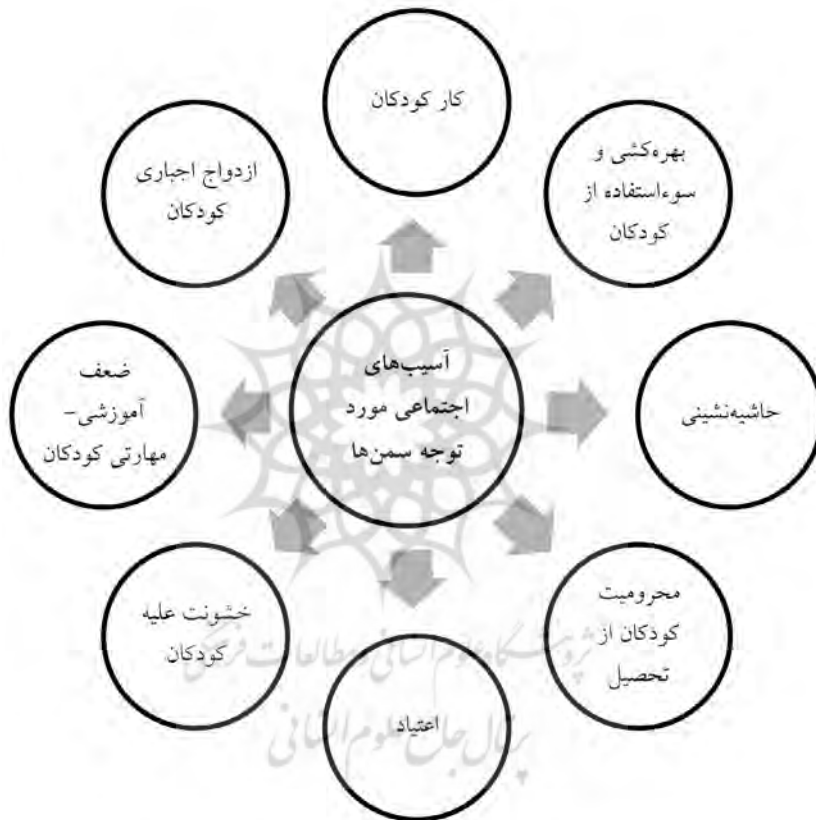
البته باید گفت صرفاً آمار به‌دست‌آمده طبق توضیح فوق نمی‌تواند برجسته‌سازی مورد نظر در این بخش را مشخص کند. در واقع برای نشان دادن اینکه چه مسائلی در سازمان‌های مردم‌نهاد بیش از بقیه برجسته می‌شود، صرفاً نمی‌توان معیار کمی را در نظر گرفت. برای مثال نمی‌توان گفت چون ۶۰ درصد سمن‌ها به اعتیاد توجه دارند، پس این معضل بیش از همه برجسته شده است. زیرا ممکن است یک سمن هرچند هر دو معضل کار کودکان و اعتیاد را مهم معرفی کند، اما شدت و میزان توجه آن به این دو معضل یکسان نباشد. به بیان دیگر برجسته‌سازی مورد نظر محقق چیزی فراتر از تکرار توجه به یک مسئله در سمن‌ها است.

با این توضیحات و طبق رویکرد کیفی حاکم بر پژوهش، محققان در این بخش بهتر می‌دانند به جای ترسیم شکل و ذکر عدد، پهنه‌بندی مشخصی از آسیب‌های اجتماعی مورد توجه سمن‌ها ذکر شده و مورد توصیف و تحلیل قرار گیرد. در جدول زیر به‌عنوان برآیند نهایی این بخش، آسیب‌های اجتماعی و گروه‌های آسیب‌پذیری که بیشترین بسامد را در توجه سمن‌ها به آن دارند به ترتیب اولویت و برجسته شدن خواهد آمد.

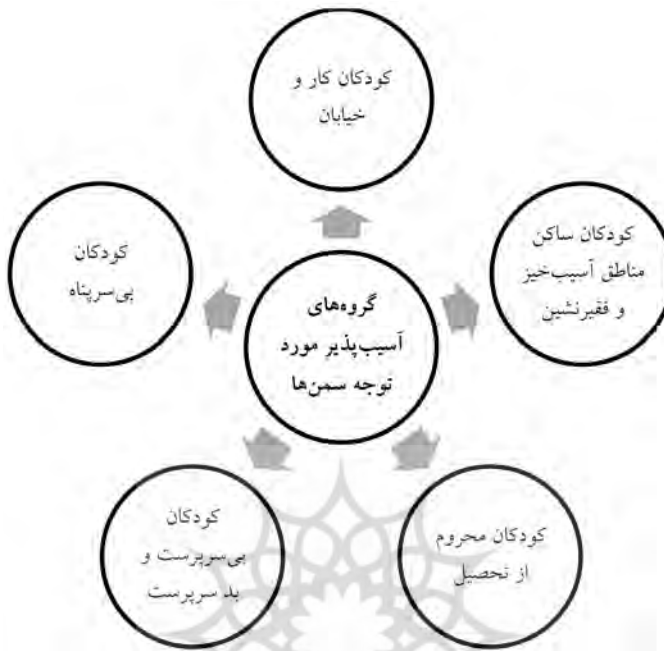
جدول (۳) اولویت توجه به مسائل اجتماعی به لحاظ «معضلات اجتماعی» و «گروه‌های آسیب‌پذیر» در سمن‌ها

معیار	اولویت‌ها	موارد
آسیبها و معضلات اجتماعی موردتوجه سمن‌ها	اولویت اول	کار کودکان
	اولویت دوم	بهره‌کشی و سوءاستفاده از کودکان
	اولویت سوم	حاشیه‌نشینی
	اولویت چهارم	محرومیت کودکان از تحصیل
	اولویت پنجم	اعتیاد
	اولویت ششم	خشونت علیه کودکان
	اولویت هفتم	ضعف آموزشی - مهارتی کودکان
	اولویت هشتم	ازدواج اجباری کودکان
	اولویت نهم	اعتیاد کودکان
	اولویت دهم	فقر و گرسنگی
	اولویت یازدهم	کارت‌ن‌خوابی و بی‌خانمانی
	اولویت دوازدهم	فقدان توان شغلی - مهارتی و آموزشی
	اولویت سیزدهم	فقدان زیرساخت فرهنگی
	اولویت چهاردهم	فرار دختران از منزل
گروه‌های آسیب‌پذیر موردتوجه سمن‌ها	اولویت اول	کودکان کار و خیابان
	اولویت دوم	کودکان ساکن مناطق آسیب‌خیز و فقیرنشین
	اولویت سوم	کودکان محروم از تحصیل
	اولویت چهارم	کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست
	اولویت پنجم	کودکان بی‌سرپناه
	اولویت ششم	زنان و مردان دارای اعتیاد
	اولویت هفتم	مادران سرپرست خانوار
	اولویت هشتم	کودکان و نوجوانان محکوم به قصاص
	اولویت نهم	کودکان قربانی بلایای طبیعی

شایان ذکر است که جدل فوق بدین معنا نیست که آسیب‌ها و گروه‌های دارای اولویت پایین‌تر مهم نیستند. بلکه بسامد، میزان و عمق توجه به آنها در سمن‌های مورد مطالعه کمتر بوده است. در شکل‌های (۱) و (۲) مواردی که دارای اهمیت و بسامد بالاتری بوده‌اند به صورت شماتیک قابل مشاهده است.

شکل (۱) مهم‌ترین آسیب‌ها و معضلات اجتماعی مورد توجه سمن‌های بررسی شده در تحقیق

شکل (۲) مهم‌ترین گروه‌های آسیب‌پذیر مورد توجه سمن‌های بررسی شده در تحقیق

طبق جدول و شکل‌های فوق می‌توان گفت مهم‌ترین آسیب اجتماعی و به تبع آن گروه‌های آسیب‌پذیر مورد توجه سازمان‌های مردم‌نهاد، آسیب‌های مرتبط با کودکان اعم از فقر مادی، فقر آموزشی، کار اجباری و ... است.

کودکی دوران رشد و بالندگی است و برخورداری کودکان از حقوق اساسی خود در این سال‌های حساس، رشد و سلامت آنان را تأمین می‌کند. کودکان با توجه به ویژگی‌های سنی خود بسیار آسیب‌پذیرند و برای دستیابی به حقوق خود، نیاز به حمایت بزرگسالان دارند. کودکان کار که به دلایل اقتصادی و اجتماعی، تعداد آنان در جامعه رو به گستردگی است، به علت شرایط خاص زندگی خود، آسیب‌پذیری بیشتری دارند و از حقوق کمتری بهره‌مندند

و از این رو برای تغییر شرایط زندگی خود، به حمایت مؤثرتری نیاز دارند. کار کودکان به‌ویژه در محیط ناامن خیابان، آسیب‌های جدی به آنان وارد می‌سازد و پیامدهای زیان‌بار آن، سلامت کودکان و جامعه را در معرض خطر قرار می‌دهد. با توجه به این پیامدهای آسیب‌زا، در سال‌های اخیر، اقدامات ویژه‌ای از طرف سمن‌های مرتبط، در زمینه ساماندهی، آموزش و حمایت از این کودکان انجام شده است. یوسف در این مورد می‌گوید:

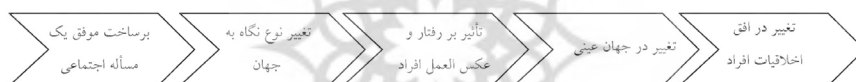
«ما فعالیت‌های آموزشی را برای کودکان ساکن کوره‌ها شروع کردیم. بعد از اینکه مدرسه خودگردان مهاجران افغانستانی منطقه محمودآباد تهران تعطیل شد، با تعدادی از دوستان مصمم شدیم فعالیت‌مان را گسترش داده و شرایط آموزش پایه را برای کودکان افغانستانی که امکان ورود به مدارس دولتی نداشتند فراهم کنیم.»

همچنین در خصوص توجه به دختران و زنان آسیب‌پذیر باید گفت که برخی خانواده‌ها به علت مشکلات مالی و یا دیدگاه‌های فرهنگی و در برخی موارد نبود مرکز آموزشی در منطقه خود، از ادامه تحصیل کودکان به‌ویژه دختران بعد از تحصیلات ابتدایی و یا حداکثر تا پایه راهنمایی جلوگیری می‌کنند. لذا بخش وسیعی از این کودکان به علت نداشتن موقعیت مناسب و یا عدم امکان حضور در مدارس در خانه‌ها رها شده و یا مشغول به کار شده‌اند. این گروه به دلیل جوان بودن و داشتن آینده‌ای برای زندگی مطلوب، برخوردار از شوق و استعداد بالا برای یادگیری، امید و داشتن آرزو و تصویری از آینده و نیز امکان تأثیرگذاری بر روی دیگر کودکان محل و افراد مورد توجه جدی سازمان‌های مردم‌نهاد بوده‌اند. از سوی دیگر زنان آسیب‌دیده نیز ویژگی‌هایی چون مسئولیت مادر بودن در خانواده، سرپرست خانواده بودن، مسئولیت اصلی تربیت و پرورش فرزندان، داشتن انگیزه مالی و کسب درآمد و برخوردار بودن از مهارت‌های بالفعل و بالقوه برای کسب اشتغال را دارند. علی توضیح می‌دهد که:

«کم‌کم به این نتیجه رسیدیم که باید برویم به سمت توانمندسازی خانواده‌ها بخصوص مادران؛ به خاطر اینکه ما با تربیت بچه‌ها سروکار داشتیم و فقط محدود به آنها نمی‌شد. یکی از دوستانمان که در حوزه «طرح توانمندسازی زنان روستایی» کار کرده بود به ما اضافه شد و شروع کردیم به ارتباط گرفتن با مادران.»

بنابراین دو گروه فوق اهمیت به‌سزایی به‌عنوان گروه‌های آسیب‌پذیر داشته و جزء گروه‌های دارای اولویت توجه در سمن‌های مورد مطالعه در این پژوهش بوده‌اند.

ب) شیوه‌هایی برجسته ساختن و برساخت آسیبها و مسائل اجتماعی توسط سمنهای حمایتی سازمان‌های مردم‌نهاد حمایتی، بخشی از ذهنیت ما در مورد مسائل اجتماعی را شکل می‌دهند. این سمن‌ها برای برساختن و جلب توجه عموم جامعه به مسائل اجتماعی مراحل مختلفی را طی می‌کنند که در شکل (۳) نشان داده شده است:

شکل (۳) مراحل برساخت مسائل اجتماعی در سمن‌های حمایتی

آنها در این راه از شیوه‌ها و روش‌های گوناگونی برای مهم جلوه دادن و برساخت مسائل اجتماعی مرتبط با گروه‌های آسیب‌پذیر سود می‌جویند. ذیل محور حاضر سعی می‌شود روش‌های اصلی برساخت مسائل اجتماعی در سمن‌ها، در قالب مقوله‌های مستخرج از مصاحبه‌ها و مشاهدات ذکر گردد.

۱- تداوم آسیب و چرخه معضلات

می‌توان وضعیتی را تصور کرد که کودکی در خانواده فقیر متولد شده است. او به دلایل مختلف مانند تغذیه نامناسب، از نظر بدنی و هوشی به اندازه کافی رشد نمی‌کند و

از آنجاکه خانواده درگیر معاش روزمره خود است دیگر برای آموزش مهارت کودک خود وقت نمی‌گذارند. از طرفی کودک مجبور است از سنین پایین وارد بازار کار شود در نتیجه چرخهای شکل می‌گیرد که از بدو تولد تا پیری، فرد فقیر را در شرایط فقر نگه میدارد. این شرایط نسل به نسل در خانواده فقیر تکرار میشود. این اتفاقی است که باید آن را «چرخه فقر» نامید؛ فرایندی که باعث می‌شود فقر تداوم پیدا کند. البته این چرخه صرفاً به موضوع فقر محدود نمی‌شود، بلکه آسیب‌ها و معضلات زیادی هستند که به بیانی در قالب شرایط اجتماعی به ارث می‌رسند و تداوم می‌یابند. بنابراین می‌توان ذیل مقوله‌ای کلی‌تر آن را «تداوم آسیب» دانست. گروه‌های آسیب‌پذیر غالباً در ایجاد چنین شرایطی نقشی ندارند؛ شرایطی که آنها را از رشد و کمال‌یافتگی که هر انسانی شایسته آن است باز میدارد. در این بین سازمان‌های مردم‌نهاد با تأکید بر مفهوم فوق، استدلال می‌کنند که اگر جلوی این چرخه و تداوم ایجاد معضلات گرفته نشود، وضع بسیار وخیم‌تر خواهد شد. محسن در این خصوص می‌گوید:

«کودکانی در جامعه هستند که از پایه‌ای‌ترین امکانات همچون تحصیل، غذای کافی، زندگی در محیط سالم، چند ساعت بازی، حتی هویت و شناسنامه که حق آنهاست محروم مانده‌اند؛ اینها نیازمند کمک جدی هستند.»

۲- تداوم نفع

این مقوله در کنار مفهوم «تداوم آسیب» معنا می‌یابد. در واقع در مفهوم قبلی تأکید بر این بوده است که اگر جلوی آسیب از منشاء (بنا به تشخیص سمن) گرفته نشود، آسیب آن تداوم یافته و به سایر حوزه‌ها و در سایر زمان‌ها نیز سرایت می‌کند. «تداوم نفع» نیز بدین معنی است که حل مشکل و کمک کردن به یک قشر آسیب‌پذیر خاص (بنا به تشخیص سمن) در آینده و در بلندمدت باعث منتفع شدن خود فرد و نیز کل جامعه می‌شود. در واقع کمکی که به گروه‌های آسیب‌پذیر می‌شود، صرفاً کمک به یک فرد نیست، بلکه کمک به خودمان و به

همه مردم است. برخی سمن‌ها با این استدلال سعی بر نشان دادن اهمیت کار خود و مهم بودن توجه مردم به معضلات مختلف دارند.

به‌عنوان مثال مؤسسه حامی با تأکید بر «تأثیر آموزش کودکان بر تعالی جامعه در آینده» به تأسیس زیرساخت‌های فرهنگی نظیر کتابخانه و مدرسه در مناطق محروم همت گمارده است. مهدی در این مورد می‌گوید:

«استدلال و منطقی پشت آن وجود دارد این است که آن جوان یا آن نوجوان و کودک وقتی که رشد بکند خودش می‌آید و یک عاملی می‌شود برای تقویت و ارتقای جامعه خودش. این را تشخیص دادند که به ساخت مدرسه و کتابخانه برسد.»

۳- رویکرد مناسبتی

در خصوص مفهوم «رویکرد مناسبتی» باید گفت در بسیاری از سمن‌ها با پیوند دادن یکی از مناسبت‌های ملی یا مذهبی با نیاز گروه‌های آسیب‌پذیر به توجه و کمک، سعی می‌کنند یک معضل اجتماعی را برجسته ساخته و گام مؤثری برای بر ساخت آن بردارند. البته هرکدام از این پیوندها می‌تواند ذیل مقوله جداگانه‌ای قرار گیرد. مثلاً اینکه در مناسبت‌های ملی بیشتر حس ناسیونالیستی افراد تحریک می‌شود، اما در مناسبت‌های مذهبی عموماً احساس و عقاید دینی افراد.

برای نمونه برخی سمن‌ها در شب یلدا که مردم با صل‌رحم و شب‌نشینی آن را سر می‌کنند، جامعه را به فکر کارتن‌خواب‌ها می‌اندازد که باید طولانی‌ترین شب سال را در سرما و بدون سرپناه سپری کنند. مثال دیگر اینکه جمعیت امام علی (ع) در شب شهادت امیرالمؤمنین در طرحی با عنوان «کوچه‌گردان عاشق» با تأسی و تأکید بر یتیم‌نوازی ایشان و لزوم کمک به فقرای جامعه، معضل فقر را برجسته می‌کند. تلاش برای آزادی و بخشش نوجوانان محکوم به قصاص با تأمین هزینه دیه آن‌ها از طریق کمک‌های مردمی در قالب آیین

«طفلان مسلم» در ایام عزاداری محرم و صفر و با شعار «برای طفلان مسلم دیروز می‌گیریم، آیا برای طفلان مسلم امروز می‌کوشیم؟»، از دیگر نمونه‌های رویکرد مناسبتی برای برساخت مسائل اجتماع است.

طبق رویکرد مناسبتی سمن‌ها در انجام فعالیت‌های اجتماعی خود تلاش می‌کنند نگرشی عمیق به آیین‌ها و سنت‌های ملی و مذهبی موجود در جامعه را ترویج کرده و با انطباق دستاوردهای این آیین‌ها با نیازهای روز جامعه، برای کاهش معضلات اجتماعی قدم‌های مؤثر بردارند. در واقع سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی از مسیر سنت‌های دیرین جامعه با کمک به فراتر نهادن ذهنیت جامعه از عادات مرسوم در این مناسبت‌ها، در کنار حفظ مقدسات دینی و مذهبی و احترام به اصالت ملی، سعی دارند دست‌آوردی برای اجتماع و بالانحص قشر آسیب داشته باشند.

۴- ملموس‌سازی آسیب‌ها

این مقوله نیز بی‌ارتباط با رویکرد مناسبتی نیست؛ اما به مفهوم عام‌تری اشاره دارد. یکی از راه‌های برساخت مسائل اجتماعی این است که مردم آن را بیشتر حس کنند. در واقع ممکن است بسیاری از مشکلاتی که گروه‌های آسیب‌پذیر درگیر آن هستند، برای مردم عادی دور از ذهن باشد. این موضوع نیز طبیعی است؛ چون آنها شخصا دچار معضلات مختلف نبوده و نشده‌اند. اما فرایند ملموس‌سازی از روش‌هایی استفاده می‌کند تا آسیب‌های اجتماعی برای عموم جامعه (حضرار) قابل‌لمس شود. به‌عنوان مثال یکی از سازمان‌های موردبررسی در زمان‌هایی همچون شروع مدرسه‌ها در مهرماه، تلاش می‌کند برای تهیه لوازم‌التحریر دانش‌آموزان مناطق محروم از کمک مردم استفاده کند. یکی از تأثیراتی که این موضوع به دنبال دارد ایجاد نوعی «ملموس‌سازی آسیب» است. بدین معنی که وقتی فردی در زمان شروع مدرسه که باید برای فرزندانش لوازمی را تهیه

کند، به گروه‌های محروم از این امکان فکر می‌کند، راحت‌تر و با تمایل بیشتر می‌تواند به وی کمک کند. چون حس آنها را در این مناسبت و زمان بهتر درک می‌کند. به‌طور کلی در این شیوه می‌توان مسئله اجتماعی را یک شرایط بسیار معمول، عمومی و ملموس جلوه داد. برای این کار نیز تأکید بر اینکه افراد زیادی ممکن است قربانی یک مسئله باشند و نیز تأکید بر شیوع و فراوانی یک مسئله (زیاد، بالا و بزرگ بودن اندازه مسائل و تعداد قربانیان؛ به‌طوری‌که حضار همیشه خطر را بیخ گوش خود احساس کنند و هیچ‌کس خود را مصون از آن نداند) صورت می‌گیرد.

۵- جایگزینی عمل

مفهوم «جایگزینی» (عمل جایگزین) شیوه‌ای برای برساخت مسئله است که در آن سمن‌ها مردم جامعه را بین دو انتخاب که یکی متصل به زندگی روزمره و قاعدتا انتخاب معمول و همیشگی افراد است و در مقابل دیگری انتخاب مدنظر سمن‌ها است و می‌تواند مشکلی را حل کند، قرار می‌دهند. در این مورد نیز تاحدی همچون شیوه «ملموس‌سازی»، فرد مسئله را در خلال زندگی عادی خود درک می‌کند و به این نکته پی می‌برد که اگر حتی «مسیر جاری زندگی» خود را دنبال کند، با تغییری کوچک می‌تواند در حل برخی معضلات نیز سهمیم باشد. درواقع این موضوع از جهاتی «پیوند مسئله با زندگی شخصی و روزمره» افراد محسوب می‌شود. برای مثال تأکید سمن‌ها بر اینکه به جای کمک به گداهایی که هویت واقعی آنها را نمی‌دانیم به خیریه کمک کنیم، از این دست شیوه برساخت محسوب می‌شود. ستاره در این باره می‌گوید:

«ما امکانی را فراهم کردیم که مردم به جای اینکه پولی را صرف هزینه برای ولیمه یا مراسم عزاکنند، بتوانند کودکان دچار سوءتغذیه را یاری کنند. با این شیوه مردم بیشتر ترغیب به کمک به نیازمندان می‌شوند.»

۶- تکمیل عمل

این مفهوم در کنار مقوله قبلی معنا می‌یابد. در این شیوه سازمان‌های مردم‌نهاد بر «تکمیل» (عمل مکمل) امور جاری با یک امر خیر تأکید دارند. در واقع این مفهوم اجرای همان روش جایگزینی به طریق دیگری است. بدین معنی که اعمال روزمره با کمک سمن تکمیل شده و انجام می‌پذیرد و در عین حال از این طریق به حل مشکلات نیز توجه می‌شود. در رویکرد برساخت‌گرایی نیز تأکید می‌شود که مسائل اجتماعی با فعالیت‌های روزمره و نگرانی‌های شخصی ما در رقابتند؛ در واقع توجه به یکی از آنها ما را از توجه به دیگری غافل می‌کند. بنابراین شیوه فوق از این رقابت می‌کاهد.

مثلاً تهیه استند مجالس ترحیم در موسسه حامی و نیز مؤسسه محک از این موارد است؛ در واقع مخاطب مراسم خودش را برگزار می‌کند و در کنار آن با سفارش استند مراسم با مشارکت یک سمن، عمل خود را تکمیل می‌کند.

در نهایت باید اشاره کرد که در نگاهی کلی می‌توان سه مفهوم «مناسبتی، جایگزینی و تکمیل» را ذیل مقوله‌ای انتزاعی‌تر یعنی «ارتباط اهداف سمن با اتفاقات روزمره» هم دید. زیرا این سه مفهوم به‌نوعی در یک راستا حرکت می‌کنند.

۷- نسبت عمل

سمن‌ها برای جلب نظر مردم و برساخت درست یک مسئله سعی می‌کنند فعالیت‌های خود را در راستای اعمال پسندیده انسانی نشان دهند. در واقع برای درک بهتر حضار و مخاطبان، این فعالیت‌ها و اعمال باید به اموری که برای مردم مهم، مقدس و قابل احترام هستند نسبت داده شود. گاهی این نسبت دادن عمل به «امور عام انسانی» و «باورهای جهان‌شمول اخلاقی» صورت می‌گیرد و به‌عنوان شاهد مثال از اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر و مانند آن کمک گرفته می‌شود. به‌عنوان نمونه بخشی از منشور یکی از سمن‌های مورد مطالعه به شرح زیر است:

«ما به دنبال تقویت دگرخواهی به‌عنوان اصل کلیدی همه ادیان و نیز برابری در حقوق

انسانی فارغ از نژاد و رنگ و مذهب و جنسیت و همچنین ایجاد فرصت‌های برابر با اتکا به اصولی چون ایمان به خدا، آزادی ادیان، عدالت، حقوق بشر و... هستیم.»

گاهی نیز اعمال و فعالیت‌های سمن‌ها به «فرد یا افراد» نسبت داده می‌شود. در واقع یک سمن عملی را انجام می‌دهد، چون آن عمل توسط فردی قابل ستایش و مورد قبول گروه پرشماری از افراد نیز انجام شده است. گاهی نیز نسبت عمل در ارتباط با «شعائر و عقاید دینی» معنا می‌یابد؛ موضوعی که به رویکرد مناسبی نزدیک می‌شود. به بیان دیگر سمن کاری را انجام می‌دهد که در به‌وسیله شخصیتی مورد قبول، باور انسانی و یا عقیده دینی که مورد پذیرش گروه زیادی از مردم است پشتیبانی می‌شود.

در اینجا نیز همچون مورد قبلی باید دانست که «نسبت عمل» یک مقوله کلی است؛ در واقع می‌توان روش‌های برساخت مسائل اجتماعی از این طریق را در سه دسته «اخلاقیات عام/جهان‌شمول»، «فرد/افراد» و «شعائر/عقاید دینی» قرار داد.

۸- موج توجه به مسئله

این مفهوم در واقع پیامد منطقی برساخت مسائل اجتماعی در سمن‌ها است. به بیان دیگر این یک هدف مطلوب برای سمن‌ها است که نتایج اقدامات آنها فراتر از فعالیت‌های محدود برای حل مشکل تعدادی از افراد باشد. معمولاً سمن‌ها شروع‌کننده این موج هستند. اما رسانه‌ها، افکار عمومی، سیاست‌گذاران، افراد بانفوذ و ... می‌توانند با تداوم آن، تأثیرات مثبت بزرگی برای حل مسائل اجتماعی داشته باشند. این مفهوم هم به‌عنوان ایده‌آل ذهنی در سمن‌ها مدنظر است و هم در عمل تعدادی سمن‌ها در برخی زمینه‌ها توانسته‌اند موج راه‌یابان‌ازند و یک مسئله اجتماعی را برساخت کنند. «مهدی» در این مورد می‌گوید:

«کار ما به‌رحال میتواند یک جرقه‌های ایجاد بکند، شاید بتواند یک موج بزرگ را راه

بیندازد که در راستای سازندگی باشد.»

۹- همراه ساختن افراد مشهور

برخی سمن‌ها در جهت ارتقاء وضعیت اجتماعی و انسانی در جامعه و نیز ریشه‌یابی معضلات و آسیب‌های اجتماعی، از حضور اساتید دانشگاه، افراد ذی‌نفوذ، چهره‌های مشهور و ... در طرح‌ها، همایش، سمینارها و جشن‌های خود استفاده می‌کنند. به‌عنوان مصداق هم می‌توان اشاره به حضور بازیگران، هنرمندان و افراد مشهور (سلبریتی‌ها) برای طرح مسائل اجتماعی داشت و هم کمک گرفتن از افراد دانشگاهی، اساتید و صاحب‌نظران در گوشزد کردن یک آسیب به جامعه و مردم.

۱۰- رفع ابعاد (پیامدهای) وخیم آسیب

برخی سمن‌های فعال در حوزه آسیب‌های اجتماعی به جای رفتن به سراغ کل یک آسیب و مسئله، به سمت منجرکننده‌ترین، بدترین، بغرنج‌ترین و زشت‌ترین بخش آن آسیب می‌روند. درواقع با این روش مخاطب آسان‌تر متقاعد می‌شود که باید برای آن آسیب کاری انجام داد. بر ساختن پیامدهای حول‌انگیز و حاد و تأکید بر اینکه مسئله موردنظر نتایج ناگوار و جبران‌ناپذیری دارد در این شیوه مورد استفاده قرار می‌گیرد.

برای مثال «شبهه یاری کودکان کار و خیابان»، هدف اول خود را حذف بدترین اشکال کار کودکان می‌داند. البته هرچند همین سمن هدف غایی خود را حذف کامل کار کودک در همه اشکال آن معرفی می‌کند، اما حل کامل مشکل کودکان کار ممکن است در نگاه اول دست‌نیافتنی به نظر برسد. در حالی تأکید بر ابعاد وخیم‌تر یک مسئله بزرگ راحت‌تر حصار را متقاعد به برداشتن قدمی در راه حل آن می‌کند؛ به این روش مسئله بر ساخت می‌شود. به‌عنوان مثال دیگر جمعیت امام علی (ع) اخیراً یکی از بدترین پیامدهای فقر یعنی ازدواج کودکان (اجبار دختران کم‌سن به ازدواج) را مورد توجه قرار داده است. «زهرا» در مورد اقداماتی که برای طرح این مسئله از سوی سمن انجام شده این‌گونه توضیح می‌دهد:

«سمیناری برای ازدواج اجباری کودکان گذاشتیم. بخش اعظم آن به دلیل فقر بود. مثلاً

به خاطر کرایه‌خانه، بچه‌اش را داده به صاحب‌خانه. بعد از سمینار کودک که برخی نمایندگان مجلس هم بودند، از مراجع برای حرام بودن این ازدواج‌ها فتوا گرفتند. تلاش شد رویه‌های قانونی هم اندیشیده شود. مثلاً قوانین بازدارنده فروش انسان.»

شایان ذکر است یکی از اتهاماتی که به سمن‌ها زده می‌شود این است که آنها با تحریف واقعیت و فریب مردم سعی دارند از افراد خیر و انساندوست پول جمع‌آوری کنند. اسمایلی استفاده برخی سمن‌ها از رسانه‌ها برای جمع‌آوری کمک را پورنوگرافی فقر می‌نامد که عبارت است از فروش کودکان قحطی‌زده به همگان در جوامع غربی (ون‌روی، ۲۰۰۷). از این نظر شیوه فوق گاهی سمن‌ها را در مظان اتهام قرار می‌دهد.

۱۱- رفع ابعاد (پیامدهای) خُرد آسیب

متعاقب مفهوم فوق می‌توان تلاش سمن‌ها برای رفع ابعاد خُردتر و سهل‌الوصول‌تر یک آسیب اجتماعی را مطرح کرد. در واقع آن مسئله همیشه وجود دارد، اما پیامدهای خُرد آن قابل تخفیف، مداخله و کنترل هستند. با این روش افکار عمومی و مخاطبان به تدریج - و نه به یک‌باره - پی می‌برند که برای رفع مشکلات باید به سراغ بخش‌های اصلی‌تر و بزرگ‌تر آن مسئله رفته و آن را از بین ببرند. طبق برساخت‌گرایی باید گفت سمن‌ها به سراغ بخش‌های قابل حل و به اصلاح نرم مسئله می‌روند.

باید گفت همان‌طور که توجه به ابعاد و خیم یک مسئله از این منظر که بیشتر وجدان مخاطب را درگیر می‌کند، شیوه‌ای برای برساخت مسائل اجتماعی محسوب می‌شود، توجه به ابعاد خُرد یک آسیب اجتماعی از این منظر که بیشتر قابل حل می‌کند، روشی برای برساخت به شمار می‌رود. برای مثال یکی از پیامدهای کار کودکان، محرومیت از تحصیل است. در این بین مؤسسه «خانه مهر کودکان» صرفاً بر این بُعد آسیب تمرکز کرده و به تحصیل کودکانی کمک می‌کند که تحت شرایط گوناگون مجبور به کار در حین تحصیل هستند.

۱۲- طرح ابعاد جدید مسئله

گاهی سمن‌ها معضلات را از زاویه «تفاوت در عین یکی بودن» مطرح می‌کنند. بدین معنی که مسئله و معضل اگرچه از جهاتی مانند باقی مسائل است، اما وجوه متفاوت و خاصی نیز دارد. درواقع طرح مسائل قدیمی به شیوه‌های نو برای جلوگیری از اشباع حضار طرح شود، راهبرد ادعاسازی مؤثر و کارآمدی است. زیرا استفاده از آنچه قبلاً موردپذیرش بوده است و افزودن تازگی به آن، توجه حضار را برمی‌انگیزد.

برای مثال یکی از سمن‌های مورد مطالعه مسئله اعتیاد کودکان را با بررسی‌های میدانی، برگزاری سمینار و... مورد توجه و تأکید قرار داد. در این مورد مسئله جدید (اعتیاد کودکان) به‌عنوان موردی متفاوت از مسئله‌های که قبلاً وجود داشته است (اعتیاد) معرفی و بر ساخت شده است. تأکید بر زباله‌گردی کودکان به‌عنوان بخشی از معضل «کار کودکان» را نیز می‌توان از زبان یکی از فعالان سمن به‌عنوان نمونه ذکر کرد:

«فعالیت پژوهشی و اجرایی برای زباله‌گردی کودکان انجام دادیم. برای آشنایی بیشتر با اینها که کودکان افغانی، پاکستانی و ایرانی بودند و در کارگاه‌های تفکیک زباله می‌خوابیدند، پرسشنامه پر کردیم و نتایجش را ارائه می‌کنیم. کودک ۴ ساله دختر هم داشتیم که معمولاً محروم از تحصیل هستند. اینها بیماری پوستی و تنفسی دارند.»

البته گاهی «طرح ابعاد جدید مسئله» صرفاً بسط یک مسئله موردقبول و صحبت کردن بیشتر در مورد ابعاد آسیب‌زای آن است. طبق مثال قبلی توجه بیشتر به معضل اعتیاد و تأکید مضاعف بر تأثیرات منفی آن نیز از نظر محقق ذیل همین مقوله قرار می‌گیرد. درواقع در این حالت محتوای یک آسیب اجتماعی پذیرفته‌شده بسط و گسترش داده شده و نسبت به ادعاهای پیشین بیشتر میشود.

۱۳- ادعاسازی تصویری- بصری (نمایشی)

سمن‌ها برای متقاعد کردن حضار به وجود مسائل اجتماعی از شیوه‌های مختلف ادعاسازی

استفاده می‌کنند. در رویکرد برساخت‌گرایی منظور از «ادعا» بیان یا اظهار زبانی، نمایشی یا رفتاری است که درصدد است حضار را برای جدی گرفتن شرایطی متقاعد کند. در ادعاهای نمایشی، سمن‌ها با روش‌های چندرسانه‌ای با تولید فیلم و تصاویر، مخاطبان را در خصوص اجزای چهارگانه مسائل اجتماعی آگاه می‌کنند. چنین راهکارهایی باعث «نمایش ملموس» خدمات، اقدامات، مشکلات و... می‌شود. با این شیوه می‌توان گفت «تصاویر خود سخن می‌گویند». نمونه‌های این شیوه بسیارند که برخی از آنها به صورت جداگانه تحلیل شده‌اند. تولید فیلم مستند و کلیپ از اقدامات سمن‌ها برای کاهش آسیب‌های اجتماعی نیز نمونه دیگر قابل ذکر است.

۱۴- ادعاسازی زبانی

این شیوه را می‌توان معمول‌ترین روش سمن‌ها برای متقاعد ساختن حضار دانست. در واقع ادعاهای زبانی گفتن یا نوشتن راجع به اجزای چهارگانه مسائل اجتماعی است. فعالان سمن در سخنرانی‌ها، همایش‌ها، مصاحبه‌ها و نشست‌ها سعی می‌کنند جامعه را با ابعاد مختلف آسیب‌های اجتماعی آشنا ساخته و آنها را متقاعد به توجه کردن به معضلات موجود کند.

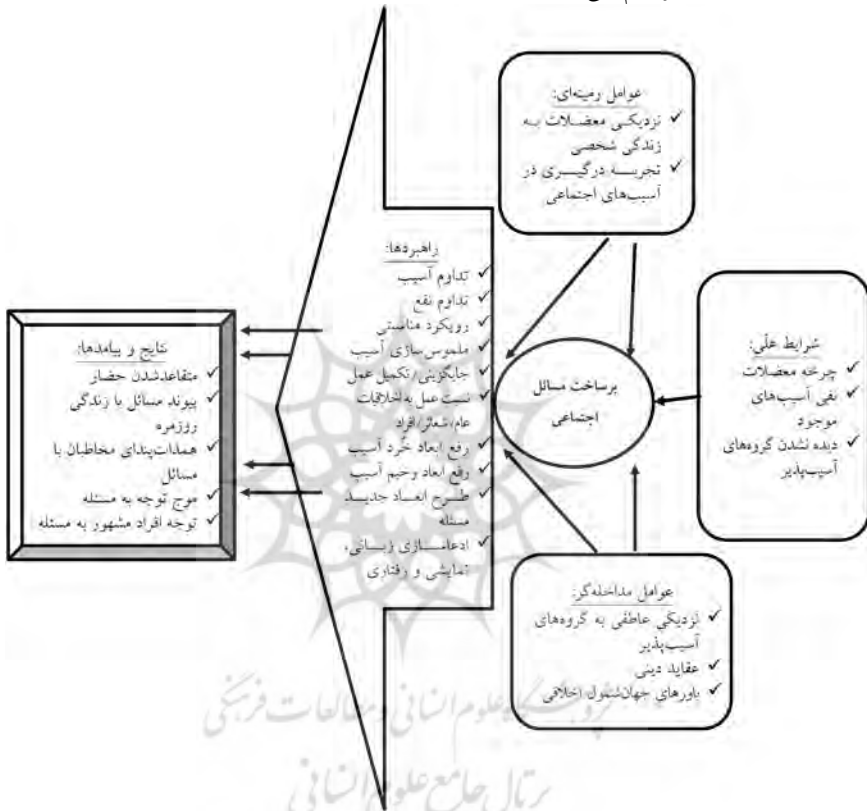
۱۵- ادعاسازی رفتاری

این شیوه را می‌توان بالاترین سطح ادعاسازی دانست. طبق این مقوله سمن‌ها علاوه بر نشان دادن وجوه مختلف آسیب‌های اجتماعی (شیوه نمایشی) و گفت‌وگو و مباحثه در مورد آن (شیوه زبانی)، با انجام رفتارهای مدنی سعی می‌کنند جامعه را متوجه مسائل اجتماعی گوناگون کنند. در واقع ادعاهای رفتاری انجام کار و اقدامی عملی راجع به اجزای چهارگانه مسائل اجتماعی است. این روش می‌تواند تأثیرگذارتر از دو مورد قبلی باشد؛ البته هر یک از این سه شیوه در زمان و مکان خود باعث برساخت مسائل اجتماعی می‌شوند. حمل کیسه‌های محتوی مایحتاج ماهانه به درب منزل نیازمندان، حضور در محله‌های آسیب‌خیز و دعوت از مردم و گروه‌های آسیب‌پذیر به همراهی با سمن، برگزاری همایش

Analysis of Factors Affecting the Growth of Life Expectancy ...

در کانون اصلاح و تربیت و... از نمونه‌های قابل ذکر ادعاسازی رفتاری است.

در ادامه این بخش براساس مباحث مطرح شده، مدل زمینه‌ای مربوط به «شیوه برساخت و آشناسازی مسئله» ترسیم می‌شود.

شکل (۴) مدل زمینه‌ای مربوط به «شیوه برساخت مسائل اجتماعی در سمن‌های حمایتی»

درنهایت براساس مدل زمینه‌ای به‌دست‌آمده و تمام مقولات استخراج‌شده برای این محور، می‌توان مقوله هسته مفهومی که می‌تواند کلیه مقولات و مباحث را پوشش داده و نیز جنبه تحلیلی دارد را «همگانی شدن آسیب‌ها» نامید.

بحث

در این تحقیق هدف اصلی درک و شناخت معضلات اجتماعی برجسته شده از سوی سمن‌های حمایتی و چگونگی برساخت مسائل اجتماعی و سازوکار این فرایند بوده است. طبق یافته‌های تحقیق «کار کودکان»، «سوءاستفاده از آنها» و «حاشیه‌نشینی»، بیش از همه در سمن‌ها برجسته می‌شود. همچنین «کودکان کار و خیابان»، «کودکان ساکن مناطق آسیب‌خیز و فقیرنشین»، برخی از اصلی‌ترین گروه‌های آسیب‌پذیری هستند که سمن‌ها بر آنها تأکید داشته و به دنبال حل مشکلات آنها هستند. همچنین سمن‌ها از شیوه‌های گوناگونی چون «تداوم آسیب»، «رویکرد مناسبتی»، «ملموس‌سازی آسیب» و «جایگزینی / تکمیل عمل»، برای برساخت مسائل اجتماعی و مهم جلوه دادن آنها استفاده می‌کنند.

سازمان‌های مردم‌نهاد حمایتی که تعداد آنها در ایران رو به گسترش است، با تمرکز بر محله‌های حاشیه‌ای و گروه‌های آسیب‌پذیر، بخشی از ذهنیت جامعه در مورد مسائل اجتماعی را شکل می‌دهند؛ به بیان دیگر این سازمان‌ها با شیوه‌های گوناگون سعی دارند انواع مختلفی از مسائل و مشکلات مرتبط با گروه‌های آسیب‌پذیر را برای عموم مردم برجسته کنند، مهم جلوه بدهند و به اصطلاح آنها را برساخت کنند.

لازمه ساخته شدن یک مسئله اجتماعی موفقیت‌آمیز، متقاعدشدن حضار نسبت به چهار جزء مسائل اجتماعی (شایع، آسیب‌زا، قابل حل، ایجاد تلاش برای رفع) است. زیرا همه حضار طبق تجربه شخصی خود از درک و شناخت همه این اجزاء ناتوانند. در واقع وقتی شرایطی از سوی حضار غیراخلاقی تلقی شود باید آن را مسئله اجتماعی نامید؛ زیرا اخلاقیات نیز به طور طبیعی و فی‌نفسه از جنبه‌های عینی این شرایط و وضعیت‌ها سر نمی‌زنند، بلکه ساخته می‌شوند (معیدفر، ۲۰۱۰). در این بین همان‌طور که یافته‌های تحقیق نشان داد، سمن‌های حمایتی به‌خوبی قادرند مسائل مرتبط با گروه‌های آسیب‌پذیر را برساخت کنند. همچنین

تحقیق حاضر نشان داد سازمان‌های مردم‌نهاد به‌عنوان تشکلاتی خارج از نهاد رسمی، نقش به‌سزایی در مورد اینکه چه چیزی مسئله اجتماعی نامیده شود دارند و با روش‌ها گوناگون و طی فرایندی مشخص سعی در برساخت این مسائل دارند.

در نگاه برساخت‌گراها شرایط عینی موجود نیازی به داشتن وجود خارجی برای تبدیل شدن به مسئله اجتماعی ندارند (اریکسون^۱، ۲۰۰۵؛ بن‌یهودا^۲، ۱۹۸۵). البته سازمان‌های مردم‌نهاد عمدتاً بر مسائلی تأکید دارند که در جامعه وجود دارد؛ اما میزان اهمیت آنها و توجه عموم به این مسائل تا حد زیادی به نحوه برساخت مسائل اجتماعی در سمن‌ها بستگی دارد. حاصل فعالیت سمن‌های حمایتی دست کم این است که تنها برخی از شرایط و مردم به‌عنوان مسائل اجتماعی مقول‌بندی میشوند. در اینجا است که باید اصطلاحی که لوزیک از آن با عنوان «کار مسائل اجتماعی»^۳ یاد می‌کند را به کار برد. منظور از این اصطلاح کارهایی است که افراد و گروه‌ها عملاً انجام می‌دهند تا دیگران متقاعد شوند که با شرایط مشکلزای مواجهانند و باید برای آن کاری انجام داد. در واقع کار مسائل اجتماعی عبارت است از فعالیتی انسانی برای به ادراک درآوردن مسائل اجتماعی و برای انجام دادن کاری برای آن مسائل اجتماعی. در پایان نباید از نظر دور داشت که سازمان‌های مردم‌نهاد حمایتی در مسیر ساختن مسائل اجتماعی با چالش‌هایی نیز مواجه هستند که می‌تواند موضوع تحقیقات بعدی باشد. همچنین به‌عنوان پیشنهاد تحقیقاتی برای سایر پژوهش‌هایی که در همین راستا قابل انجام است می‌توان مواردی چون «تمرکز بر گروه‌های آسیب‌پذیر و نوع نگاه آنها به سمن‌های حمایتی»، «مطالعه سازمان‌های مردم‌نهاد حمایتی با رویکرد اقدام‌پژوهی»، «مطالعه سمن‌ها و گروه‌های آسیب‌پذیر از زاویه جامعه‌شناسی شهری»، «مواجهه درست و منطقی با ادعاهای مسائل اجتماعی از سوی گروه‌های مختلف» را مطرح کرد. علاوه بر این می‌توان برخی

1 Erikson

2 Ben-Yehuda

3. Work of social problems

پیشنهاد‌های کاربردی و عملیاتی شامل «اتخاذ و گسترش بیش از پیش روش‌های اعتمادسازی و شفافسازی در سمن‌ها»، «ایجاد شبکه‌های قدرتمند و با اهداف بلندمدت توسط سمن‌های حمایتی در راستای اشتراک مساعی بیشتر» و «استفاده از تجربیات موفق سمن‌های حمایتی از سوی نهادهای رسمی متولی حوزه آسیب‌های اجتماعی» را نام برد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان:

همه نویسندگان در نگارش مقاله مشارکت مؤثر داشته‌اند.

منابع مالی:

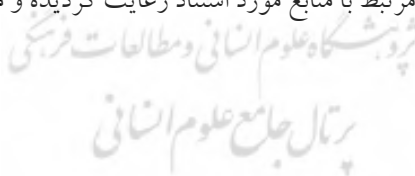
برای انتشار این مقاله از هیچ نهاد و یا سازمانی به طور مستقیم حمایت مالی دریافت نشده است.

تعارض منافع:

این مقاله با سایر آثار منتشرشده از نویسندگان مغایرت محتوایی ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش:

در این مقاله همه حقوق مرتبط با منابع مورد استناد رعایت گردیده و منابع با دقت ذکر شده‌اند.

- Amini, A. (2014). *Supporting NGOs in Iran*. Tehran: Samt Publication. (In Persian)
- Bar, V. (2015). *Social Constructivism (Translated by A. Salehi)*. Tehran: Ney Publishing. (In Persian)
- Ben-Yehuda, N. (1985). The European Witch Craze of the 14th to 17th Centuries: A Sociologist's Perspective. *American Journal of Sociology*, 86 (1): 1-31.
- Berger, P., & Luckmann T. (1996). *The Social Construction of Reality (Translated by F. Majidi)*. Tehran: Elmi Farhangi publication. (In Persian)
- Boghossian, P. (2003). What is Social Construction?. in Times Literary Supplement, (February).
- Chaparak, A. (2008). *Social constructionism*. Methodology of Social Science and Humanities, 14 (57). 125-152. (In Persian)
- Clark, J. (1997). *The state popular participation and the voluntary sector, NGOs states and Donors*. New York: Martins Press.
- Davari, A., & Salimi, M. (2007). *Social Deviance Sociology; Collection of Deviance studies and social control*. Research Institute of Hawzeh and University publication. (In Persian)
- Erikson, K. T. (2005). *Wayward Puritans: A Study in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Farington, J. & et al (1993). *Non-government organizations and the states in Asia*. London: Routledge.
- Fazeli, N., & Feizi, A. (2012). The social construction of breast cancer; a case study of women with breast cancer in Tabriz. *Socio-psychological studies of women*, 10 (2), 51-83. (In Persian)
- Ghazitabatabayi, M. & et al (2007). Medicine As a Game: An analysis of the social construction of human problems. *Journal of Humanities*, 53(1), 289-324. (In Persian)
- Golshanpajoo, M. (2007). *Handbook of NGOs*. Tehran: Institute for International Studies and Research. (In Persian)
- Hulme, D., & Edwards, M. (1997). *NGOs, States and Donors: Too Close for Comfort?*. United Kingdom: Macmillan Press Ltd.
- Iman, M. T. (2013). *Qualitative research methodology*. Qom Province: Research Institute of Hawzeh and University publication. (In Persian)
- Indianexpress (2011). *India: More NGOs, than schools and health centres*. In www.OneWorld.net.

- Karns, M. P. (2016). *Nongovernmental organization. Encyclopædia Britannica.*
- Lewis, D. (2001). *The management of non-governmental development organizations.* United Kingdom : Taylor & Francies Group.
- Loseke, D. (2009). A New Approach to the Analysis of Social problems (Translated by S. Moidafar). Tehran: Amirkabir Publications. (In Persian)
- Majlis Research Center (2013). NGOs; *Third Sector of Sustainable Development.* Tehran: Office of Political Studies.
- Ministry of the Interior (2017). Registered Statistics of Active NGOs in the country. *Prepared at the Center for Public Affairs.*
- Moghimi, S. (2003). Entrepreneurial NGOs. *Journal of Management Culture*, 1(3), 95-124.
- Moidafar, S. (2010). *Social problems of Iran; sociology of vulnerable groups.* Elm Publications. (In Persian)
- Molaei, M. (2014). *Investigating the Role of Non-Governmental Organizations in Empowering Children in Difficult Situations: A Study of Tehran Region 12.* Unpublished thesis, MSc in Social Science Research, Faculty of Social Sciences, University of Tehran. (In Persian)
- Mosavi, M. (2012). *An Introduction to Social Participation.* Tehran: Jameshenasan Publications. (In Persian)
- Naghibzadeh, A. & Khoshkejan, Z. (2013). Social action in terms of meaning and social constructivism. *International Relations Research Quarterly*, 1(7), 9-43. (In Persian)
- Rodriguez, A. (2008). Hobbled NGOs wary of Medvedev; Watchdogs are civil lifeline in lawless Russia. Available on: www.chicagotribune.com.
- Rubington, E., & Weinberg, Martin S. (2007). *The study of social problems: seven perspectives (Translated by R. A. Sedigh Ssarvestani).* Tehran: University of Tehran Publication.(In Persian)
- Sadr, A. (2006). Active NGOs in the country. *Etelaat newspaper*, No. 23653. (In Persian)
- Saeedi, M. (2003). *An Introduction to Public Participation and NGOs.* Tehran: Samt Publication. (In Persian)
- Shah, A. (2005). Non-governmental Organizations on Development Issues. Available. Available on: www.globalissues.org.
- Shukla, A. (2010). First official estimate: An NGO for every 400 people in India. New Delhi, Available on: www.indianexpress.com.

- Spector, M. (1997). *Constructing social problems*. California: Cummings Pub.
- Toiserkani, A. (2012). The Role and Position of NGOs in Support of Victims in the Criminal Procedure Process: A Comparative Study of the Laws of Iran and France. Unpublished Thesis, Criminal Law and Criminology, *Faculty of Law and Political Science*, University of Tehran. (In Persian)
- U.S. Department (2013). Fact Sheet: Non-Governmental Organizations (NGOs) in the United States. Available on: www.Humanrights.gov.
- Venroy, A. (2007). Game of legitimacy; civil society, globalization and protest (Translated by Center for Globalization Studies). Tehran: *Center for Globalization Studies*. (In Persian)
- Wendt, A. (2004). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Worldbank (2016). *Non-Governmental Organizations and Civil Society Engagement*. Washington, D.C: Operations Evaluation Department.

